Keskustelua kertomuksesta ja elämästä

Veronica Pimenoff

Tarjous jota ei voi vastustaa: mäsä minuus jalostetaan tuotteeksi

Jokaisella suomalaisella on elämänsä kertomus. Se alkaa ennen syntymää – ehkä jo ennen raskauttakin – ja päättyy kuolemaan. Se on kirjoitettu paperille tai sähköiseen muotoon tiettyjen sääntöjen mukaan. Se ei ole julkinen, mutta jokaisella on oikeus saada omastaan kopioita. Kertomuksen nimi on ”Jatkuva sairauskertomus”.[1] Siinä mainitaan kaikki yksilössä havaitut korjaustarpeet ja suoritetut korjaukset. Jos ihmisessä on tuotantovika tai hän on mennyt mäsäksi, ryhdytään toimenpiteisiin, jotka kirjataan kertomukseen. Yleensä ihmiset eivät lue sitä koskaan. He vertaavat oman elämänsä menoa tarinoihin muiden elämästä. Tässä puheenvuorossa on tarkoitus kohdittain kokeilla, miten se sujuu.

Olette varmasti kuulleet Pohjois-Karjala -projektista. Länsirannikon palava Puska lähti idän maille pelastussanomaansa levittämään, ja kaikki ihmiset raastettiin mitattaviksi ja arvioitaviksi. Heille ilmoitettiin, miten he tuotteistavat kroppansa sellaiseksi, että se ei lopahda sydänveritulppaan.

Meillä on nyt Pohjois-Karjalassa uusi sanoma ja projekti: Ilo elää Karjalassa! Tulosta emme saavuta kalevalaisia itkuvirsiä laulamalla, vaan syömällä masennuslääkkeitä eniten Suomessa. Meilläpäin on aina menossa jokin jalostava puhdistustyö. Niiden jäljiltä on pystyssä komea karsikko kelohonkaa. Ne, jotka eivät pysyneet Pohjois-Karjala -projektin matkassa, kuolivat sydänveritulppaan, ne jotka eivät ole iloisia ja onnellisia Karjalassa, tappavat itsensä. Molemmista saa hyvän kertomuksen. Kehyskertomuksena se yksi ja ainut suomalainen menestystarina, joka noteerataan myös ulkomaisissa pörsseissä, nimittäin Nokia. Raataja kuolee saappaat jalassa. Lapsi töytäisee päänsä isän saappaisiin, kun isä on vetänyt itsensä keittiössä hirteen.

Todellisuus tuottaa raakoja kertomuksia. Taide ja politiikka käyttävät ihmisten elämää materiaalina. Taiteeseen kytkeytyy tuhoamisen tai ainakin järjestyksen häiritsemisen riemu. Robert Musilin *Mies vailla ominaisuuksia* -teoksen romaanihenkilö toteaa:

> ”Otapa kaikista kirjallisuuden luomuksista niiden sisin merkitys [--]: se kiistää kaikki ne voimassa olevat normit, periaatteet ja säädökset, joiden varassa yhteiskunta lepää, tämä yhteiskunta joka juuri on niin mieltynyt samaisiin kirjallisiin luomuksiin! Johan runokin mysteerioineen, se jos mikä, leikkaa halki sen, mikä maailmassa on mieltä ja merkitystä, leikkaa sen irti kiinnikkeistään, tuhansista arkisista sanoista, ja mieli ja merkitys katoaa kuin irtipäässyt ilmapallo. Jos tätä sanotaan kauneudeksi, niin kuin tapana on, silloinhan kauneus on sanomattoman kylmäveristä kumousta, julmempaa kuin yksikään poliittinen vallankumous on ikinä ollut” (suom. Kristiina Kivivuori).

Poliittista vallankumousta emme Pohjois-Karjalassa tee. Nykytarinamme ei ole vallankumouksellisen käänteen tarina vaan jatkuvan oppimisen. Emme enää raivaa vaan korjaamme tai paketoimme, tuotteistamme ja jalostamme. Yläasteen opinto-ohjaaja ilmoitti meille vanhemmille: Teidän lapsenne ovat kuin kovalevyjä, jotka pitää ohjelmoida uudestaan ja uudestaan. Ei hän tarkoittanut tabula rasaa, vaan sitä, että ennen kuin yksi minuuden kertomus on päättynyt, se jo korvataan toisella ja päätyy roskakorin unohduksiin. Koulussa lapset oppivat jaksonsa, pätkäminuudet pääsevät pätkätöihin, ja aina ne jalostuvat uudessa projektissa. Mikä on niiden kertomus?

***

Kertomusta kysellessä on muistettava, että elämme kulutusyhteiskunnassa ja asioimme valintamyymälöissä. Marketeissa valikoimme mieleisemme tuotteet. Vaaleissa äänestämme sopivaa ehdokasta, uskontojen markkinoilta noukimme tilanteeseen sopivan riitin ja urheilujoukkueista suosikkimme. Puolisoita otamme peräjälkeen ja lapset vuoroviikoiksi. Kaikkea voi yhdistellä. ainakin sen aikaa kuin huvittaa. Näin kai voi noukkia kertomuksiakin, jotka selittävät elämän. En tosin usko, että taidetta sen paremmin kuin elämää pitää varsinaisesti ymmärtää. Elämä näivettyy liiasta järkeilystä ja suunnittelusta. Taide ja elämä jatkuvat rohkeuden ja varomattomuuden voimalla. Laskelmoinnista ei ole apua, pitää uskaltaa heittäytyä rytmiin.

Musilin romaanihenkilöt toteavat, että voi elää elämän, jossa syntyy taidetta tai elämän, joka itsessään on taidetta, ja päättelevät, että täydellinen elämä on taiteen loppu. Taide on lopetettava täydellisen elämän tähden. He tietävät kuitenkin, että ihmiset haluavat antaa kokemalleen kertomuksen muodon, jotta kaaokseen tulisi järjestys ja mieli ja jotta kauheudetkin tuntuisivat välttämättömiltä ja turvallisilta.

Oman itsensä ja elämänsä sepittäminen voi luonnistua joiltakin. Mutta mitä tehdä kirjoihin kirjatuille kertomuksille, jotka ovat tarjolla? Kelpaako antiikin tragedia vielä elämän selventäjäksi, kun kaksi oikeutta kohtaa niissä sovittamattomassa ristiriidassa? Käyvätkö kertomukset, joissa elämänkaaressa on ratkaiseva käänne ja kaikki asettuu paikoilleen kuten Sauluksella, jonka elämä sanoo naks ja hänestä tulee koko loppuelämäksi Paavali. Tai Augustinuksella, joka tulkitsee lapsen jokelluksen ”tolle lege, tolle lege”, ja ottaa ja lukee, ja koko elämä muuttuu kerralla. Mutta vain sen kerran, Augustinus jämähtää uralleen eikä enää seuraa uusia trendejä? Voimmeko ollenkaan enää ymmärtää antiikin tragediaa, joka kuvaa kahden sovittamattoman oikeuden tappavaa ristiriitaa, joka koituu ihmisen vääjäämättömäksi kohtaloksi? Meidän elämässämme-

hän voi yhdistää kaiken, sitoumukset ovat määräaikaisia, sopimukset voi neuvotella uudestaan ja huononakin satovuonna leipä kasvaa kaupan hyllyssä. Kohtalo on viralta, kun ihminen tekee valintoja ja puskee eteenpäin urallaan konsultin tai äidin neuvojen mukaan tai hakee avustuksia sosiaalityöntekijän opastaessa. Miltä silloin tuntuu lukea kertomuksia, joissa ihmisiä kohtaa kohtalon armoton isku?

Elävän olennon pitää pystyä säätelemään aineen-, energian ja informaation vaihtonsa ja reagoimaan ärsykkeisiin. Jotta eläviä olioita olisi jatkossakin, joidenkin elävien olioiden on kyettävä sopeutumaan ympäristöön ja lisääntymään. Kirjallisuuden elämä on toisenlaista. Milan Kundera ym. ovat todenneet, että elämän toistuvat rutiinit ovat liian tylsiä kuvattaviksi kertomuksissa, tai eivät ainakaan yksin riitä sitä kannattelemaan. Toisaalta syömistä ja juomista lukuun ottamatta monia keskeisiä elämän ylläpitoon ja lisääntymiseen kuuluvien toimintojen yksityiskohtaista kuvaamista on pidetty sopimattomana.

Joskus kirjallisuuden elämä tuntuu jämähtäneen kehitysromaanin kuvioon, humanistien hupsutuksiin upeasta yksilöllisestä kehityskaaresta, unohtamatta jalostumista, johon otsikkoni viittaa. Harharetki on kirjallisuuden elämää. Se useimmiten alkaa välirikosta ja päättyy kotiinpaluun sovitukseen tai ainakin selville vesille.

***

Yritän seuraavaksi pohtia kulutusyhteiskuntaeläjien elämää. Yhteiskunnallisestihan se osataan arvioida rahassa ja suunnitella jo ennen lapsen syntymää. Mutta tarkastellaan sitä nyt minäkeskeisesti.

Tuli otettua vastaan tämä lahja: elämä. Se on riskiyritys, johon kuluttajansuoja ei päde. Viimeistä käyttöpäivää ei ole ilmoitettu. Elämä ei ole takuutuote. Vaikka suomenkielistä käyttöohjetta ei löydy, elämää ei saa sillä perusteella vaihtaa toiseen, kuten kodin elektroniikkahankintaa. Elämänkin kyllä voi palauttaa, mutta rahoja ei saa takaisin. Kauheinta on ehkä, ettei ole vaihto-oikeutta. Ei voi tulla joksikin muuksi, olla toisenlainen.

Kirjallisuusko olisi tässä tilanteessa tyrkyllä elämän käyttöohjeeksi? En malta olla mainitsematta Georges Perecin romaania La *Vie Mode D'Emploi* (1978). Se sisältää kokonaisen pariisilaisen kerrostalon asukkaiden elämät ja tietenkin sen miehen, joka nuorena opetteli maalaamaan akvarelleja, matkusti maailman ympäri viipyen satamakaupungeissa niin kauan, että sai akvarellin tehtyä, lähetti sen miehelle, joka liimasi sen taustalle ja sahasi palapeliksi. Akvarelleja piti maalata tietty määrä ennen kuin voi palata kotiin, jonne miehelle lähetettiin valmiit palapelit, jotka hän kokosi…

Totuuksia on niin paljon, että hyvä sepite voi olla ainutlaatuinen. Mutta miten vanhat kertomukset toimivat, kun otamme elämän hallintaan, sillä niinhän meidän kuuluu tehdä, eikö vain? Kertomusten vakiosisältöä ovat rakkaus ja kuolema. Tarkastelen kuolemaa ensin, kun edellä oli jo puhe elämän viimeisestä käyttöpäivästä.

Eurooppalainen kertomustraditio alkaa kuoleman kieltävästä tarustosta: Gilgamesh etsii ja hankkii ikuisen elämän. Kreikkalaisessa tarustossa on lopulta aina kysymys siitä, kuuluuko sankari kuolevaisten vai kuolemattomien joukkoon. Ja Jeesus lupaa uskoville ikuisen elämän ja tekee tempun itse edellä.

Olen poiminut eurooppalaisen kertomatradition vanhoista kuolemankuvauksista kaksi, joissa myötäillään sankarin kuolemaa. Uskaltaisin väittää, että nämä eurooppalaiset kertomukset ovat vaikuttaneet ohjaavasti tuhansien yksilöiden kuolemaan valmistautumiseen. Se on sikäli paradoksaalista, että juuri kuolema on se osa elämästä, jota ei voi etukäteen ymmärtää tai laskelmoida. Siihen on vain heittäydyttävä niine hyvineen.

Molemmissa kertomuksissa kuolee terve mies. He siis toteuttavat nykyaikaisen unelman "hyväkuntoisena elämän loppuun". Toinen on nuori ja perheetön, toinen jo vanhempi ja hänellä on vaimo ja pieniä lapsia. Kummassakaan mies ei kuole onnettomuudessa tai väkivaltarikoksen uhrina, vaan oikeuden tuomittua hänet kuolemaan. Molemmat ovat teloituskertomuksia. Nämä kaksi miestä eroavat ihmisten enemmistöstä siinä, että tietävät kuolinhetkensä etukäteen, koska tuomari on sen ilmoittanut. Tästä huolimatta molempia kertomuksia voi hyvällä syyllä pitää kertomuksina vapaaehtoisesta kuolemasta. Vanha mies väittää, että kuolema on hänen elämänsä täyttymys ja tulee parantamaan hänen olojaan ja ammatillista työtäänkin. Samaa mieltä on nuori mies, joka uhrataan. Hän kuolee muiden puolesta, koska hänen isänsä haluaa sitä. Ihmisuhrit tunnetaan laajalti eri kulttuureissa. Sodan aikana uhraus on edelleen elävää eurooppalaista traditiota, kun eri maiden viisikymmenvuotiaat isät lähettävät nuoret pojat kuolemaan. Näissä kertomuksissa kuolevat miehet kokevat tekevänsä itsenäisen valinnan, eivätkä he vastusta sitä, minkä kokevat jumalan tahdoksi.

Molemmilla miehillä on dualistinen ihmiskuva. He uskovat sieluun ja ruumiiseen, ja arvottavat sielun korkeammaksi. Kumpikin luottaa siihen, että jatkaa elämistä välittömästi kuoleman jälkeen toisessa mukavammassa maailmassa keskustellen siellä toisten kanssa vielä samana päivänä. Miehet ovat Sokrates ja Jeesus. *Faidonissa* Sokrates selkeästi ilmaisee, että ruumis on hyvän elämän este ja on helpotus päästä siitä eroon. Hänen mielestään ruumis pommittaa mieltä intohimoilla, haluilla, pelolla, kuvitelmilla ja turhamaisuudella ja estää järkevän ajattelun. Ihmisten on palveltava ruumiitaan kuin orjat eikä filosofialle jää aikaa. Kun olisi tilaisuus mietiskellä, ruumis häiriköi kaiken aikaa niin, ettei totuutta voi löytää. Filosofin koko elämä on valmistautumista kuolemaan: sielun ja ruumiin täydelliseen erottamiseen toisistaan.

Sokrates lähettää vaimon ja lapset kotiin – hän ei itkijänaisia kaipaa – ja jatkaa keskustelua filosofiasta ystävien kanssa viimeiseen hetkeen asti. Sokrates selittää, että ne, jotka paneutuvat filosofiaan oikealla tavalla, eivät elämänsä aikana ajattele mitään muuta kuin kuolemaa ja sen jälkeen tulevaa. Siksi olisi outoa vastustella, kun vihdoin on saavuttamassa elämänsä päämäärän. Kun hetki on käsillä, Sokrates noudattaa oh-

jetta ja tyhjentää rauhallisesti myrkkypikarin. Hän nuhtelee ystäviään, jotka näyttävät tunteitaan, ja kuolee.

Kertomuksessa ei ole dramaattista käännettä, eikä se ole pelottava. Siinä ei esiinny tuskaa tai kärsimystä. *Faidonissa* ystävät kokoontuvat kesteihin, kun yksi heistä kuolee. Kertomus kuvaa myös miten ystävät, jotka olivat illanistujaisiin ilmaantuneet, tunsivat iloa ja surua, nauroivat ja itkivät. Se vihjaa myös siihen, ketkä kannattaa sulkea pois tällaisista kekkereistä, nimittäin naiset ja lapset. Vaikka kyseessä on kuolemantuomioon täytäntöönpano, Sokrateen kuolemassa on paljon elementtejä nykyään tavoitellusta arvokkaasta kuolemasta.

Jeesuksen kuolema on dramaattisempi. Kauhuissaan hän pyytää isältään ”ota pois minulta tämä malja”. Naisia ei häädetä paikalta, sen sijaan useat ystävät ovat luikkineet tiehensä ja Jeesus kuolee vihollisten keskellä, joista useimmat ovat hänelle tuntemattomia. Häntä solvataan ja kidutetaan. Hän kokee itsensä isänsä hylkäämäksi. Kuolinhetkellä hän menettää kontrollin ja huutaa epätoivoissaan. Tämä tuskin oli mikään arvokas kuolema. Mutta Jeesuksen kuolinkertomuksesta tuli länsimaisen kärsimysdraaman ydin. Vuosisatojen ajan miljoonat ihmiset ovat vuosittain kokoontuneet esittämään kärsimysnäytelmän uudestaan ja kantavat ympäri vuoden kaulassaan tämän kuoleman laitteen kallisarvoisesta aineesta valmistettua pienoismallia.

Tämä kertomus tuli osaksi monien ihmisten elämänhallintaa. Vaikka kristityt uskoivat ruumiilliseen ylösnousemukseen – eivätkä vain sielun ikuiseen elämään – he kehittivät vihan ruumista kohtaan. Kuten Sokrates *Faidonissa,* he pitivät ruumista ikuiseen onnelliseen elämään pyrkimisen esteenä. Ruumiin tarpeet ja halut olivat uhka, joka sysäsi vaaralliselle synnin tielle, joka saattoi päättyä jonnekin muualle kuin taivaaseen. Sokrateelle oli kelvannut ruumiin huomiotta jättäminen ja stoalainen perinne suosi arvokasta kuolemaa ennen ruumiin ja sielun voimien nöyryyttävää hupenemista. Mutta Jeesuksen tarinaan kiinnittyneet toivat läntisen kulttuurin valtavirtaan ruumiin kärsimyksen ja tuskan ihannoinnin.

Kärsimyksen välttämistä ei pidetty tavoiteltavana. Kärsimys piti hyväksyä. Siitä palkittaisiin myöhemmin. Piinaa sai aikaan paastoamalla, ruoskimalla itseään ja runtelemalla ruumistaan muulla tavoin. Kärsimys oli hyve ja paransi mahdollisuuksia tulla pelastetuksi. Kärsimysnäytelmä ja kertomukset pyhien kärsimyksistä ja marttyyrikuolemasta olivat elämänohjeita.

***

Mutta Euroopassa syntyi myöhemmin lisää kertomuksia. Teknistieteellinen kehitys lähti liikkeelle barokin aikakautena ja on siitä lähtien muuttanut Eurooppaa ja koko maailmaa teknisten kumousten seuratessa toisiaan kiihtyvällä vauhdilla. Vallan tavoittelu tekniikan keinoin on tuottanut niin aseet kuin biotieteet. Kertomukset ovat aina ennustaneet näitä muutoksia. Seesam aukeni itsestään kertomuksessa paljon ennen

kuin ovet tavarataloissa ja lentokentillä. Lentokoneisiin ja avaruusaluksiin sai totutella kertomuksissa ennen kuin niistä tuli todellisuutta. Tänään tunnemme huoneenlämmössä tuotetun fuusioenergian kertomuksista, mutta emme vielä todellisuudessa.
Vanhat kreikkalaiset tutkivat luontoa sellaisena kuin sen havaitsivat löytääkseen sen harmoniset lait. Uusi tiede puuttui luonnon kulkuun. Kokeellinen tiede ei arkaillut muuttaa luonnon kulun suuntaa. 1600-luvun tieteen myötä eurooppalaisista tuli luonnon herroja ja omistajia ja he alkoivat asettaa luonnolle tavoitteita.

René Descartes’lla oli dualistinen näkemys ihmisestä, jolla oli sielu ja ruumis. Hän käytti kellopelin ja hydraulisten pumppujen mallia kuvatessaan ihmistä. Tapa kuvata ihmistä tekniikan viimeisten saavutusten mallin mukaisesti onkin säilynyt: Freudin ihminen oli kuin höyrykone ja mehän olemme kuin tietokoneita, tosin sellaisia, joiden akkuja on ladattava. Näin mutkattomiksi ovat elämää viitoittavat kertomukset käyneet, kun insinöörit kirjoittavat ne.

Descartes lanseerasi uuden megatrendin. Luontoa tuli mestaroida, jotta keksittäisiin loputtomasti sellaista, mikä mahdollistaisi ihmiselle kaikista maan hedelmistä ja hyödykkeistä nauttimisen ilman minkäänlaista tuskaa. Lisäksi luonnontieteen piti mahdollistaa terveys, sillä se oli perusarvo, elämän kaiken muun hyvän perusta.

Nämä näkemykset kumosivat Jeesuksen kertomuksen: Kärsimys joutui pannaan, maanpäällinen sivuutti taivaallisen ja ruumis työntyi keskiöön; ei kuitenkaan tuskien vaan suoritusten ja nautintojen lähteenä. Luonnontieteen piti estää sairaudet ja vanhuuden vaivat sekä tehdä ihmiset viisaammiksi ja pystyvimmiksi. Heidät piti lääketieteen keinoin jalostaa suorituskykyisiksi.

Vuoden 1776 jälkeen ei myöskään ollut epäselvyyttä siitä, mistä ihmisyksilön oli suoriuduttava, mikä oli hänen tehtävänsä, päämääränsä ja oikeutensa sekä sen myötä myös hänen oikeutuksensa: onnen tavoittelu. Maan päälle oli ilmaantunut amerikkalainen elämäntapa, joka yhä levittää kertomustaan kaikilla kanavilla. Mitä virkaa silloin on kehyskertomuksilla, jotka keskittävät ihmisen pyrkimykset tuonpuoleiseen, ihannoivat kärsimystä eivätkä vaadi henkilökohtaisia suorituksia elämän kilpakentillä? Jos ihminen on oman onnensa seppä, jolla on vapaa tahto, valinnanvapaus, päämäärien ja keinojen vapaus, mitä virkaa on millään kertomuksella, joka korostaa väistämätöntä kohtaloa? Kun hybris ei ole synti eikä rikos eikä nemesistä ole olemassakaan, niin eivät vanhat kertomukset sovi elämään kuin pikantteina kontrasteina.

Kun ihminen on hankkinut empowermentinsa ja syttynyt teknologian aatteelle, hän haluaa rationaalisesti ymmärtää, etukäteen laskea, ohjata ja kontrolloida luonnon ja oman ruumiinsa ja oman elämänsä tapahtumat. Hän menee elämänhallintakurssille kirjoittaakseen elämänsä, ei hän lue romaania surullisen hahmon ritarista. Ruumis ei enää ole este lopulliselle ikuiselle onnelle kuten vanhassa kertomuksessa. Uudessa kertomuksessa ruumis on jatkuvan nautinnon saavuttamisen ja kokemisen väline.

Samassa kertomustenvaihtorytäkässä uskonto on luovuttanut asemansa tervey-

denhuollolle. Siihen on mennyt kaksi vuosisataa, mutta on nyt aika hyvällä mallilla. Päiväkodissa ei kerrota synnin uhkaavista houkutuksista mutta kyllä hammaspeikon salakavaluudesta. Terveydenhuolto huolehtii syntymästä, kuolemasta, pitkäikäisyydestä, iäisyydestä, lasten kasvatuksesta, dieetistä, sukupuolisuudesta, kaikenlaisesta käytöksestä. Taidettakin kannattaa harrastaa terveyden säilyttämiseksi ja pitkäikäisyyden saavuttamiseksi. Kansalainen voi kieltäytyä kirkollisverosta mutta ei sairausvakuutusmaksusta. Ennen piti välttää syntiä, nyt kaikkea epäterveellistä. Sielun kadotus ei ole mikään juttu, mutta terveysvaara on.

Lääketieteen kehitys on vaikuttanut asenteisiin kuolemaan ja kuolemiseen. Yhä useammat vaativat lupausta tiestä yksilölliseen kuolemattomuuteen. Vanhat sitkeät toiveet, jotka on kuvattu Gilgameshissa, kreikkalaisissa taruissa ja kristillisissä kertomuksissa, ovat elinvoimaisia ihmisten pidäkkeettömissä mielissä.

Haluamme siis myyteistä totta, mutta ilman kohtaloa, kärsimystä ja odotusta, kiitos!

***

Kaikkien aikojen kertomukset ovat ihannoineet kauneutta ja kertoneet sen saavuttamisesta tai menettämisestä. Ennen kauneuteen liitettiin hyveellisyys. Ajankohtaisissa kertomuksissa hyvännäköinen on terve ja suorituskykyinen, saa enemmän kumppaneita ja jaksaa suoriutua seksistä. On hykerryttävää havaita, että tämän päivän kuvauksissa seksuaalista suorituskykyään ylläpitävät turvautuvat samoihin keinoihin kuin ne, joiden ennen piti selviytyä ilman seksiä: paastoamiseen, voimisteluun, treenaamiseen ja kylmään suihkuun. Ehkä ne ovatkin ikuinen itsetarkoitus!

Olenkin jo siirtynyt kuoleman teemasta rakkauden teemaan. Biotekniikka on muuttanut rakkaudenkin kertomusta. Se on erottanut hedelmöityksen heteroseksuaalisesta yhdynnästä. Nykyään on mahdollista tulla raskaaksi ilman yhdyntää – neitseelliseen syntymään uskominen on valistuksen huippua! – ja on mahdollista olla yhdynnässä ilman riskiä raskaudesta. Tässä tilanteessa yksilöillä on paljon valinnanvapautta ja heidän sukupuolielämänsä voi alkaa muistuttaa kreikkalaisten jumalten käytäntöjä. Tieteellisteknologinen kehitys on valloittanut myyttien alueet todellisuudeksi.

Tuntien kertomukset nuoruuden lähteestä terveetkin ihmiset voivat tänään haluta suunnitellun ja geneettisesti tarkistetun vauvan, hormoneilla voimakkaammat lihakset tai leikkauksella vähemmän ryppyjä ja pillereitä seksuaalisen kyvykkyyden tai paremman mielialan saavuttamiseksi. Tätä tietä onneen, täyttymykseen ja kukoistukseen ei ollut parikymmentä vuotta sitten. Kertomuksellakin on niin kiire, että se lähetetään suorana tosi-TV:ssä.

***

Yleisissä länsimaisissa ajattelutavoissa itsemäärääminen on joutunut niin lähelle onnen tavoittelua, että siitä on tulossa pelkkä Lustprinzip. Itsemäärääminen ei ole vain tahdonilmaisua, se on myös vastuun ottamista päätöksistä ja valinnoista. Immanuel Kant muotoili: Sapere aude! Uskalla ajatella itse. Emansipaatio tarkoittaa isän ohjaavan käden hylkäämistä. Mutta riittääkö valistuksen kertomus? Ihminen pystyy rationaaliseen ajatteluun, mutta hän ei ole rationaalinen olento, jolla on järkisyyt yllykkeisiinsä ja motiiveihinsa. (Ei edes valistus ole houkuttelevaa järkisyistä ellei luvata siitä koituvaa hyötyä ja nautintoa.) Onnellisuutta ei saavuteta järkeilemällä ja lujasti tahtomalla.

Kun rakennamme valistuksen Babelin tornin hyväksymällä vain järjen äänen – joka on ihmisen valtaa lisänneen tieteen ääntä – joudumme katastrofiin, sillä järjellä ei suitsita kaikkia niitä irrationaaleja kieliä ja impulsseja, jotka ihminen kokee. Jos yrittää kontrolloida ruumista, elämää, ihmisten kanssakäymistä ja kuolemaa pelkällä järjellä, syntyy purkauksia, jotka keikauttavat tornin kumoon. Ristiriitaiset äänet hämmentävät Babelin rakennustyömaalla. Päihtyneisyyttä ja kiihottuneisuutta ei saa järjellä kuriin. Kipu ja särky murtavat rationaalisuuden kehikon, kärsimys ei käytä rationaalista kieltä, tuska päästetään ilmoille artikuloimattomasti ja eläimellisesti. Tuska koskettaa ruumista niin, että se murtaa ruumiin kontrollin. Onkohan hyväksi, että jotkut muutkin tarinat – sellaiset, joissa huumaannutaan tai kärsitään – säilyvät valistuksen kertomuksen rinnalla. Kirjallisuuteenhan nuo vastuuttomat tarinat on kirjattu.

***

Mutta luettavanamme on myös hyllymetreittäin kirjallisuutta, jossa kerrotaan syyllisyydestä ja kurituksesta. Sopivatko ne meille aloitteellisille ihmisille elämäämme rinnastettaviksi?

Miten Genesiksen kertomus suhtautuu elämäämme? Siinä tapahtuu syntiinlankeemus, kielletty tietoon kurkotus, joka johtaa karkotukseen ja kuolemantuomioon, jota ei panna heti täytäntöön. Sama koululaitos, joka alaluokilla tutustuttaa lapset kertomukseen tiedon puun omenasta maistamisen seurauksista, työntää lapsia puun runkoa pitkin ylös. Ja niin on käynyt, että tiedon puuhun kivunneiden onkin jatkossa pakko muuttaa pois syrjäisiltä kotiseuduiltaan.

Freudia en esittelisi tässä lääkärinä vaan kokeilijana, joka perusti teoriansa kertomuksiin ja hoiti potilaansa niillä. Hän piti syyllisyyttä – tuota Genesiksestä ja antiikista, mutta ei enää tästä päivästä tuttua – keskeisenä kategoriana. Hän laittoi hoidettavan aktiivisesti selvittämään ja ratkomaan ristiriitojaan. Tapahtumat ja tuntemukset pengottiin esiin, sovitettiin kertomuksen muotoon tarkasteltavaksi. Mikään ei saanut peittyä, symbolit oli selitettävä ja sitten piti lopulta uskaltaa ruveta omaksi minäkseen. Tarinoinnissa vierähti tunteja ja vuosia. Ripittäytyessä elämä vedettiin esiin hämärästä, pilkottiin ja järjestettiin ja siihen kokeiltiin merkityksiä. Toisenlainen psykiatria, jonka

Janet kehitteli ja joka sopii nykykäsityksiin, antaa piut paut syyllisyyksille ja ristiriidoille. Se toteaa ihmisessä toimintahäiriön ja ryhtyy sitä korjailemaan – tai peittelemään, jos ei saa kuntoon. Ristiriitoja ei tarvitse tunnistaa, elämästä ei tarvitse kehitellä kertomuksia.

Kiellot, syyllisyys ja tarinat menettivät joitakin vuosikymmeniä sitten merkityksensä. Markkinoilla on kuitenkin paljon mekaanikkoja, jotka pärjäävät ilman symbolien selityksiä, ja lääkkeen voi niellä pohtimatta elämäkertaansa. Toimintahäiriö on häivytettävä, jos sitä ei voi poistaa. Joka tapauksessa sitä on turha tarkastella tai ruveta siitä peräti tarinoimaan.

Miten suhtaudumme taruun Oidipuksesta, jonka Freud ja kumppanit ovat sadan vuoden ajan laittaneet ihmiset kertomaan uudestaan ja uudestaan, sopi se heille tai ei? Jos vähänkään miettii, niin eihän tarina järkytä enää samoin kuin aiemmin. Eihän nykyään ketään saa syyllistää, vaan tekijät ovat uhreja itsekin. Jos Oidipuksella olisi edes keskinkertainen asianajaja, hän selviäisi oikeudessa aika hyvin: häneltä löytyisi traumaattinen lapsuus ja tekoon liittyisi paljon lieventäviä asianhaaroja. Sitä paitsi, sanoisimme tänään, eihän hän voinut tietää, että se oli hänen isänsä eikä voinut tietää, että se oli hänen äitinsä. Oikeudentajumme on erilainen kuin antiikin tragedioissa. Olemme oppineet karsimaan kärsimyksen ja poistamaan häiriöt. Tämä jalostusprosessi ei tunnu kuitenkaan toimivan elämäkerran tarkastelulla. Mäsää kohtaa tai konfliktia ei integroida minuuteen niin, että siedettäisiin sairaan ja toimivan yhdessäolo.

***

Syntyykö hyvin toimivilta yksilöiltä kirjallisuutta vai tuleeko heistä lukijoita?

Uutta liikettä ja taidetta syntyy maailman reuna-alueilla, joissa jotkut vähemmistöt ovat jääneet yhdenmukaistamatta. Siellä syntyy hankausta, kun ei olla sitä eikä tätä, eikä osata toimia virtaviivaisesti. Uudet kujeet syntyvät perimmäisissä sopukoissa, jonne on toimitettu uudet kojeet, joiden ohjekirjat ovat hukassa ja käyttäjät kouluttamatta niin, ettei kaikki suju kuin rasvattu. Kun vielä on hiekkaa rattaissa ja joudutaan voitelemaan verellä eikä rahalla, syntyy uusi äänekäs ja tärisyttävä liike, joka levottomuuttaan ei pysy paikallaan.

Näillä alueilla on vielä elämäkertoja eikä pelkkiä tilastoja. Ihmiset liikkuvat omassa, eivätkä metropolin metronomin tahdissa, kun eivät muuta osaa. Mutta ovat kuitenkin vielä hengissä. Kun metropolissa tekee oikein tiukkaa, ideologian vastaus on aina uusi ihminen ja tekniikan vastaus on uusi asejärjestelmä. Molemmat kootaan nopeasti vanhoista aineksista. Samaan aikaan periferiassa uusi taide pistää ihmisen pirstaleiksi ja aseet silpovat ihmiset palasiksi.

Olemme sitä, mitä muistamme olla. Kroppa muistaa, mieli muistaa, joskus kertomus muistuu mieleen. ”Elämä ei ole mitä on kokenut, vaan minkä muistaa”, mainitsi

Gabríel García Marquez. Jos kadottaa menneisyytensä, kadottaa itsensä. Muistot kulkevat kertomuksen muodossa kanssamme. Mutta muistoja ei synny, jos ei koe mitään. Eikä koekaan mitään, jos suunnittelee ja laskelmoi eikä koskaan antaudu.

Kertomuksen voi toki sepittää silloinkin, kun haluaa kadottaa minuutensa ja muuttua toiseksi. Elokuvakertomusten teema on usein ”kadotin itseni ja nyt kaipaan ja etsin itseäni.” Sitä on mukava tehdä kauniissa maisemassa tai huumaavassa kaunokirjallisuudessa. Turha luulla, että kirjallisuudesta löytäisi itsensä, mutta aina voi vaihtaa itsensä toiseen. Tarjouksessa on monta jaloa versiota.

***

Nyt on kertomusmarkkinoitteni sulkemisaika. Lukija voi valita vapaasti kuin tavaratalossa. En tiedä sen arvosta, mutta kimaltavin on hyvä ottaa. Tehdään niin kuin kirjallisuus: se noukkii todellisuuden rinnalle, todellisuuden kanssa kilpasille toisia sepitteisiä maailmoja. Tämä tapahtuu vastuuttomasti ja seurauksia kaihtamatta.

Viitteet

[1] Olen vuonna 2004 vertaillut kliinistä ja kaunokirjallista kertomusta. http://www.terveysportti.fi/pls/filosofia/docs/VALAMO/CLINIC+AND+LITERATURE.DOC